

N. STEINHARDT: "JURNALUL FERICIRII" – THE SIDES OF A KALEIDOSCOPE

Carmen Opreșor, Assoc. Prof., PhD, "Lucian Blaga" University of Sibiu

Abstract: Over the years, Steinhardt's book continues to impress us due to the briskness of his evocation and to the depth of his thoughts. This writing still enchants the nowadays readers because the author proves that he can handle a lot of literary techniques. He also reproduces many voices, recalls all kind of deeds and characters, so we can tell Steinhardt has got a genuine literary talent. Tragical elements blend with humour, daily notes or other registrations from his diary mix with former recollections and with some witty debates upon philological or philosophical topics. We are also impressed by the writer's religious confessions. Steinhardt discovered in faith a perennial source which had helped him get through the inhumane conditions from his imprisonment.

Keywords: diary, faith, literary techniques, humour, tragical elements.

Jurnalul fericii lui N. Steinhardt se încadrează într-un gen care, începând din secolul al XIX-lea, a cunoscut o uimitoare înflorire, devenind din ce în ce mai gustat de către public. Evoluția acestui gen literar este și ea deosebit de spectaculoasă, iar Eugen Simion, în cartea sa, *Ficțiunea jurnalului intim*, urmând ideile esteticianului Tudor Vianu, afirmă că jurnalul intim european începe, de fapt, cu *Meditațiile* lui Marc Aureliu, deoarece el "este creatorul tehnicii morale a examenului de conștiință". Ceea ce ne-a lăsat acest autor din vremea veche reprezintă "un moment de interiorizare a conștiinței umane prin care antichitatea se pregătea să primească creștinismul".¹ Totuși, nu putem asimila însemnările lui Marc Aureliu sau *Confesiunile* Sfântului Augustin cu ceea ce înțelegem astăzi prin jurnal, chiar dacă reflecția morală își face simțită prezența și în jurnalele timpurilor noastre. Dezvăluirile despre viața interioară ori zbuciumul lăuntric nu aveau amploarea pe care o găsim în acest gen de scrieri mai apropiate de zilele noastre.

Termenul de „jurnal” provine din limba franceză și îl aflăm în circulație încă din veacul al XIV-lea. Dicționarele franceze definesc genul diaristic drept un „gen literar minor,” dar care „fascinează și seduce: el asigură un têtê-à-têtê, o conversație calmă și sugestivă, un fel de complicitate amicală între scriitor și publicul său”.²

În studiul său, Eugen Simion consideră că una dintre obiecțiile aduse jurnalului ar fi că acesta nu se poate constitui ca *ficțiune*, deoarece, în majoritatea cazurilor, autorul sfidează tocmai regulile ficțiunii, ale literaturii. Apoi, dat fiind caracterul *confesiv* al unui jurnal, mulți au pus la îndoială *spontaneitatea* unor texte încadrate în categoria de jurnale, motivând că ele pot sta mai degrabă sub semnul *artificialității*. Acestea ni se prezintă ca niște structuri pre-gândite, al căror efect asupra cititorilor este dinainte calculat. Concluzia criticului este că, deși jurnalul „nu este gândit și scris ca o ficțiune (...), pe măsură ce se constituie printr-o scriitură

¹ Eugen Simion, *Ficțiunea jurnalului intim. Vol. I Există o poetică a jurnalului?* Ed. A II-a revăzută și adăugită. București, Editura Univers enciclopedic, 2005, Cap. 3 *Când apare jurnalul intim?*, p.85

² *Ibidem*, p.84, (apud D. Medelénat, în *Dictionnaire des littératures de langue française*)

spontană, jurnalul devine o ficțiune, (...) și anume o *ficțiune a nonficțiunii*³, ca să ne folosim de terminologia pe care Eugen Simion o pune în circulație.

Pe lângă datele strict personale, un jurnal și, în general scrierile ce aparțin literaturii cu caracter autobiografic, se dovedesc deosebit de valoroase în ceea ce privește conținutul de informații despre istoria, organizarea socială și politică, despre mentalitățile unei comunități surprinse la un moment dat. De foarte multe ori se întâmplă ca anumite fenomene sociale, anumite transformări dintr-o etapă istorică să aibă un impact major asupra evoluției destinului individual al celui care își scrie memoriile sau jurnalul, influențându-i considerabil gândurile, atitudinile și felul de a privi lumea. Nu ne mai îndoim că scrierile de această factură sunt texte literare în cel mai deplin sens al cuvântului, iar ele ne dezvăluie nebanuite aspecte despre psihologia și personalitatea celui care le scrie. De asemenea, în organizarea textului, *memoria* joacă un rol foarte important în structurarea informației și, implicit în modul în care textul ajunge să funcționeze ca întreg. Aspectele pe care memoria le selectează, așezarea lor într-o anumită ordine, atenția pe care personajul – narator o acordă, poate chiar involuntar anumitor fapte în detrimentul altora, constituie detalii vitale care întregesc un profil spiritual și definesc datele existenței naratorului într-un context socio-istoric specific.

Philippe Lejeune, a cărui preocupare converge în a defini autobiografia și condițiile în care aceasta se poate manifesta, ne demonstrează cum genuri înrudite precum romanul personal, jurnalul intim, autoportretul sau eseul îndeplinesc o parte dintre cerințele impuse unei scrieri cu caracter autobiografic. De regulă, textul se prezintă ca o „povestire, în principal retrospectivă”. Subiectul acestor opere îl constituie „în principal viața individuală, geneza personalității”. În cadrul lor, „cronica și istoria socială sau politică pot avea și ele un loc important”⁴. De asemenea, între autor și narator se stabilește o relație de *identitate*.

În literatura română, la începutul secolului al XX-lea, jurnalul cunoaște o perioadă de înflorire. O scriere precum *Șantier* de Mircea Eliade se remarcă prin aceea că aducea un suflu nou în peisajul nostru literar, întrucât cuprinde mărturii despre contactul scriitorului cu viața și cu filosofia indiană. Criterioniștii, colegii săi de generație, impun o literatură bazată pe experiența directă, în care expresia tinde către o *sinceritate liminară*. Prin scrierile lui Noica, Cioran, Petru Comarnescu, Eugen Ionescu, prin *Memoriile* lui Eugen Lovinescu sau prin *Hronicul și cântecul vârstelor* al lui Lucian Blaga, avem dovada că această formă literară este bine dezvoltată și apreciată în spațiul literar românesc, influențele gidiene și proustiene fiind asimilate și inserate în multe dintre scrierile cu caracter confesiv de la noi.

În timpul perioadei comuniste, între 1950 și 1989, jurnalele și memoriile înregistrează o scădere sub aspectul aparițiilor datorită cenzurii unui regim care se arăta destul de intolerant față de acest gen de literatură, lipsită de fundamente ideologice. Totuși, operele cu conținut autobiografic nu dispar cu totul, căci, după 1960, această formă se va relansa, cunoscând un ușor avânt prin anii 80, prin contribuțiile unor scriitori ca Mircea Nedelciu, Gheorghe Crăciun, Bedros Horasangian și alții. Prozatorii *Școlii de la Târgoviște* produc revirimentul. Radu Petrescu, spre exemplu, susținea că revenirea la această formă de exprimare era extrem de necesară, întrucât prin jurnal, autorul urmărește să eludeze o realitate uneori prea brutală,

³ Idem, *Ficțiunea jurnalului intim. Vol. III*, p. 26

⁴ Philippe Lejeune, *Pactul autobiografic*. Traducere de Irina Margareta Nistor. București, Editura Univers, 2000, p.12-13

uneori prea anostă. După 1964, mai mulți scriitori români precum Adrian Marino, Mircea Zăciu, Eugen Simion sau Octavian Paler publică jurnale de călătorie sau jurnale memoriale în care ni se prezintă experiențele pe care le-au trăit atunci când au vizitat alte țări.

Ceea ce ne-a lăsat însă Radu Petrescu reprezintă, valoric, o nouă treaptă în evoluția jurnalului, când autorul asimilează această formă literară romanului. Un astfel de proces îl vom regăsi la scriitorii optzeciști care vor proceda la o *epicizare* a amintirilor, în tentativa lor de a „fenta” cenzura și de a-și voala expresia atunci când abordau subiecte pe care ar fi trebuit să le treacă sub tăcere. După 1989, literatura memorialistică va cunoaște o revenire cu adevărat spectaculoasă. Pe de o parte, în acele vremuri se punea problema acoperirii unui deficit de informație și, pe de altă parte, se dorea reluarea legăturii întreruptă brusc cu scriitorii din perioada interbelică. O seamă dintre ei au scris memorii clandestine, în special despre anii petrecuți în închisoare. Abia acum, jurnalele lui Steinhardt, Mihail Sebastian, Jeni și Arșavir Ackerian, Petre Pandrea sau I.D. Sârbu au văzut lumina tiparului.

În al doilea rând, nu trebuie să neglijăm faptul că publicul însuși se reorientează către genurile biograficului. Motivele sunt numeroase: poate fi vorba, la început, de curiozitatea cititorilor legată de datele referitoare la detalii din viața unor personalități. Apoi, putem vorbi de un interes documentar venit din partea specialiștilor care au acum posibilitatea de a descoperi foarte multe lucruri despre fapte, persoane, despre funcționarea unor instituții, precum și alte aspecte tabuizate în timpul regimului comunist. După revoluția din 1989 și după instalarea democrației, cercetătorii, ziariștii și alți cercetători interesați să dezvăluie ororile regimului care tocmai luase sfârșit, descoperă și valorifică documente importante privitoare la anchete, procese desfășurate în secret, mărturii sau dosare de urmărire care au influențat destinele atâtor oameni pe care dictatura comunistă îi considera ostili sau îi pusese sub strictă urmărire.

Așa se explică explozia de publicații de după 1989, când publicul larg are acces la informații valoroase despre viața unor personalități despre care nu putuseră afla aproape nimic datorită cenzurii. Istorici, biografi sau scriitori au adus la lumină date despre viața și opera unor valoroși oameni de cultură care au trăit și au scris în perioada interbelică sau în era comunistă. Acum văd lumina tiparului numeroase opere antitotalitare pe care le cunoaștem și astăzi sub denumirea de „literatură de sertar”. Merită să amintim aici apariția romanului blagian *Luntrea lui Caron*, jurnalele lui Noica, Steinhardt sau cele care se referă la mediul carceral și care aparțin lui Ion Ioanid – *Închisoarea noastră cea de toate zilele*, Ion Pantazi - *Am trecut prin iad*, romanul lui Constantin (Dinu) Pillat, *Așteptând ceasul de apoi* și altele.

De la bun început, în *Jurnalul fericirii* deținuții, în marea lor majoritate închiși pe considerente politice, sunt, de fapt, niște intelectuali rasați care ne impresionează (și îl impresionaseră în primul rând pe autorul jurnalului) prin vivacitatea lor spirituală și prin vastitatea cunoștințelor lor. Evocând aceste figuri, scriitorul este marcat de calitatea umană a celor care, în vremuri de normalitate, nu ar fi avut parte de astfel de condamnări sinistre. Steinhardt le admiră tăria de caracter și puterea de a fi aflat în credință un zid de apărare în fața agresiunilor din exterior. Cităm aici doar cazul lui Virgil B, un tânăr al cărui portret este redat cu multă căldură de către autor:

„Virgil B, cu ochi de veveriță, micuț, tras prin inel de felul lui, iar acum scheletic, oprit în dezvoltare, căruia hepatita infecțioasă i-a lăsat o piele cerată de nuanță verzuie, e pușcăriaș de la șaptesprezece ani. (...) Privirea, mișcările, iuțimea, neastâmpărul, gesturile de titirez, setea de cunoaștere, supărările din te miri ce sunt toate de copil. Știe de necrezut de multe lucruri, unele țin de rubrica enciclopedică a unei reviste de știință și tehnică pentru tineret. (...) Deși trăiește izolat de lume, (...) lui Virgil spiritul generației și aerul timpului (încotro suflă vântul veacului) îi dau antene speciale care-i înlesnesc priceperea și-l ajută să ghicească pe sărite”⁵.

Jurnalul fericirii este o carte neașteptat de complexă și acest lucru este dovedit de conținutul ei bogat și diversificat. Ea depășește, astfel, cerințele unui simplu jurnal. În cartea lui Steinhardt se amestecă notația cotidiană și confesiunea cu comentariile de mare finețe pe teme filologice, filosofice, metafizice, etc. Nu în ultimul rând, experiențele tragice sunt tratate cu umor și, uneori, cu autoironie. Demn de menționat este episodul în care tatăl scriitorului, Oscar Steinhardt, își încurajează fiul și îl susține în efortul de a nu face compromisuri care, mai târziu, i-ar împovăra conștiința. El îi repetă să nu se comporte ca un „jidan fricos”, deși era perfect conștient de faptul că vremurile care urmau să vină nu erau câtuși de puțin norocoase pentru poporul român.

Tânărul avid de cunoaștere pe care scriitorul îl înfățișează cu nespuse de multă căldură în filele cărții sale, Virgil Bulat, avea să scrie, peste ani, postfața volumului apărut în 1995. Din postura criticului, acesta aprecia că „raportată la genul proxim, cartea lui Steinhardt aparține literaturii confesive, iar în cadrul acesteia – memorialului. Dar dacă memoriile „clasice” prezintă viața autorului înfățișată în desfășurare diacronică și pe toate planurile existențiale, *Jurnalul fericirii* recurge la discontinuități spațio-temporale și se rezumă la numai două teme principale: *universul concentraționar*, dezumanizant și de exterminare introdus de cea mai feroce dintre dictaturi, cea comunistă – și unica soluție de salvare din aceasta, *soluția viețuirii creștine în fapt*”⁶.

Observăm că materialul cărții este organizat după alte criterii decât cel cronologic și găsim o explicație chiar la începutul jurnalului, când scriitorul însuși mărturisește că nu ar fi putut redacta nimic în închisoare, pentru că acolo nu ar fi primit nici creion și nici hârtie. Steinhardt notează pe prima filă a cărții sale că „ar fi așadar nesincer să încerc a susține că „jurnalul” acesta a fost ținut cronologic, e scris apăsător, în temeiul unor amintiri proaspete și vii. De vreme ce nu l-am putut insera în durată, cred că-mi este permis a-l prezenta pe sărite, așa cum, de data aceasta în mod real, mi s-au perindat imaginile, aducerile aminte, cugetele în acel puhoi de impresii căruia ne place a-i da numele de conștiință. Efectul, desigur, bate înspre artificial, e un risc pe care trebuie să-l accept”.

Pentru cititori, lectura unui astfel de text poate produce efecte surprinzătoare datorate ineditului unor evenimente, asocierilor neașteptate între fapte și gânduri sau comentariilor pline de adâncime și de savoare pe care scriitorul sau cei despre care ne relatează le fac atunci când discută despre mersul vremurilor, despre filosofie, metafizică, istorie și multe altele.

Rememorările, după cum observăm, se produc mai ales în funcție de ecoul pe care anumite experiențe pe care le-a trăit pe timpul detenției le-au lăsat în inima scriitorului. Spre exemplu, există pasaje conținând informații disparate pe care le găsim sub titlul de *Bughi*

⁵ N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii*. Ediție îngrijită și note de Virgil Ciomoș. Postfață și repere bio-bibliografice de Virgil Bulat. Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1995, p. 149-150

⁶ Virgil Bulat, *Postfață la volumul Jurnalul fericirii*, ed. cit., p.435

Mambo Rag. Aici sunt consemnate fragmente, din vacarmul discuțiilor dintre mai mulți deținuți, în care se vorbește despre aproape orice, de la bârfe și evenimente mondene petrecute într-un trecut mai mult sau mai puțin îndepărtat, la subtile interpretări filosofice. El reține secvențe dintr-o discuție în care se vorbea despre cum l-au primit nemții pe colonelul Sturdza, apoi atenția lui se focalizează asupra comentariilor despre inexistența lui Dumnezeu și consecințele pe care un asemenea tip de gândire îl poate avea asupra lumii contemporane scriitorului. Cuvintele lui Ivan Karamazov i-au marcat pe scriitori precum André Gide sau pe alți mari gânditori ai secolului al XX-lea. Absența sau, mai grav, convingerea unora că Dumnezeu nu există a avut urmări nefaste în ceea ce privește raporturile interumane. De aici au pornit seriile de abuzuri pe care regimurile totalitare le-au exercitat asupra unui număr mare de oameni și așa se explică in justiția pe care o suportă intelectualii întemnițați fără să fi avut vreo vină reală.

Pe următoarele pagini apar două însemnări, una din ianuarie 1955 și cealaltă din august 1970 care, deși distanțate în timp, ne vorbesc despre același lucru; despre încercările pe care viața monahală le impune celui care a ales să urmeze această cale și ni se creionează câteva trăsături ale figurii luminoase a cuviosului Cleopa. Vedem cum două însemnări referitoare la aceeași problemă apar succesiv în text, chiar dacă s-au produs la date diferite. Cu precădere în paginile însemnării din august 1970, se dezvăluie mai bine preocuparea scriitorului de a afla în creștinism o cale de salvare, de mântuire a sufletului și de supraviețuire în fața ispitelor răului.

George Pruteanu găsește că există o corelație între modul în care este redactată cartea lui Steinhardt și conținutul ei de idei. Criticul afirmă că *Jurnalul fericirii* este „o carte scrisă postfactum, un fel de *mémoires en miettes*, memorii din crâmpie, dar memorii consacrate nu atât, foarte puțin evenimentelor exterioare, cât celor interioare, de conștiință. Acestea din urmă sunt doar întrerupte de flash-uri scurte și aproape ataraxice priviri aruncate marasmului din viața așa-zis liberă sau din închisoare, după care autorul replonjează în profunzimile formative și tonice, ale doctrinei creștine”⁷.

Cei despre care ne vorbește N. Steinhardt în jurnal sunt intelectualii din cunoscutul „lot Noica” pentru care s-a deschis un amplu proces în epocă. Ei au cunoscut experiența traumatizantă a închisorii pentru „vina” de a fi citit o carte de-a lui Cioran neagră de regimul comunist, regim în care libertatea spiritului și cea a exprimării erau lucruri de neconceput.

Acest lot considerat „mistico - legionar” era format din 25 de persoane, toți oameni de elită ai culturii românești care au refuzat să se pună în slujba noului regim pentru care cultura echivala cu doctrina de partid, iar promovarea ei presupunea o pedalare excesivă pe panta ideologicului și o distrugere sistematică a adevăratelor valori ale culturii naționale. Dintre membrii lotului îi amintim pe Noica, Dinu Pillat, Al. Paleologu, Vladimir Streinu, Sergiu Al. George, N. Steinhardt, Păstorel Teodoreanu și alții, iar dintre femei se remarcă Marieta Sadova, Simina Caracas și Anca Ionescu. Anchetele prin care trec sunt de o duritate fără seamăn, tortura psihică fiind preferată pentru că distrugea mai eficient personalitatea umană. După un an de anchetă, acești intelectuali vor avea parte de o altă experiență de infern –

⁷ George Pruteanu, *Trei cărți de vârf*, în *Contrapunct*, nr. 30, din 1991, fragment reprodus în volumul *Literatura memorialistică. Radu Petrescu, Ion D. Sârbu, N. Steinhardt*. Antologie, prefață, dosare critice, comentarii, note și bibliografie adnotată de Ion Manolescu. București, Editura Humanitas, 1996, p.186

perioada de închisoare propriu – zisă în care nu cunosc decât brutalitatea aplicată constant într-un regim de detenție care era gândit să îi conducă la exterminare.

În jurnal aflăm mai multe episoade despre condițiile inumane în care deținuții politici erau obligați să trăiască. De pildă, mărturisirea autorul, că pe pe timpul anchetei din iulie 1961, somnul îi era mereu „*întrerupt de coșmaruri*”, fiind trezit de gardieni pentru diferite pretexte, cum ar fi fost acela că a „*strigat în somn*” sau că dormea „*cu fața la perete ori cu mâinile sub pătură*”.

Dar pasajele care emoționează cel mai profund sunt cele în care scriitorul surprinde tăria de caracter a unor oameni care vor reuși să învingă foamea, chinurile și umilințele din închisoare, pentru că, pe toată durata detenției, ei își păstrează vie lumina minții. Se antrenează în discuții în care scapără idei și problematizează asupra celor mai diverse aspecte, convinși fiind că prin aceasta se ridică deasupra torționarilor lor și își salvează chiar viața. De fapt, acești intelectuali au organizat o formă de rezistență spirituală; se comportau în închisoare, cu discreție, evident, ca și când ar mai fi fost la catedră și continuau să își ducă mai departe activitatea pentru care s-au pregătit și căreia i-au dedicat viața. Astfel, Sergiu Al. George nu contenea să predea cursuri de sanscrită în închisoare, Remus Niculescu ținea prelegeri de istoria artei, Al. Paleologu, ținea cursuri de istoria culturii, Dinu Ranetti, de istoria dreptului. Cu alte cuvinte, ei nu abandonează exercițiul gândirii, chiar și atunci când se găseau într-un mediu ostil.

Povesteau și comentau cărți, cum ar fi *Doctor Faustus*, de Thomas Mann, dar schimbau și opinii pe teme diferite, precum știința, religia, filosofia ori cultura în general. Chiar și atunci când boala îi macină și zac în infirmerie, tratați de mântuială, recitarea unor versuri, bucuria revederii altor colegi de închisoare le mai alină suferințele. Vivacitatea spiritului și antrenamentul neconținut al minții le asigură supraviețuirea și îi fac să uite de bătăile, umilințele și foamea pe care le îndurau zi după zi. Acestor încercări, intelectuali precum Virgil Nemoianu, Vasile Voiculescu, C. Noica, Nicolae Balotă și N. Steinhardt le-au opus bucuria învățaturii care le-a dat curajul de a înfrunta mizeriile cotidiene și le-a întărit credința că pot birui întunericul și răul din temnițele comuniste.

Pilda biblică, filtrată printr-o gândire care se pretează rafinamentului interpretativ, îl determină la un moment dat pe Steinhardt să formuleze următoarea apreciere:

„- *Cât privește pe Iuda:*

Iuda se pierde fiindcă raționează prea subtil, prea ingenios; e sofisticat. În cazuri grele cel mai bun lucru este să aplici soluția simplă, simplistă a bunului simț, a bunului simț căpos. Dacă judeci: de vreme ce Isus a venit ca să ne mântuiască, de vreme ce ca să ne poată mântui trebuie să fie răstignit, de vreme ce pentru a fi răstignit e nevoie ca cineva să-l trădeze mă voi jertfi eu și-l voi trăda eu – judeci prea subtil și sofisticat. Și prea abstract. Nu! Cel mai bun lucru e să judeci simplist, țărănește și să aplici regula vulgară; orice ar fi, eu nu-mi trădez prietenul și învățătorul!”⁸

Confesiunile sale religioase, dar și meditațiile, reflecțiile scriitorului pe tema religiei se întemeiază pe aceeași putere a bunului simț care îl ajută să descopere pas cu pas cât de mare este încrederea pe care o dobândește omul prin credință și câtă forță îi poate da aceasta celui

⁸ N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii*, ed. cit., p.323

aflat în suferință, făcându-l să depășească obstacole pe care, altfel, și le închipia ca fiind de netrecut.

Dar, chiar și atunci când cugetă la cele sfinte, gânditorul nu pierde prilejul de a-și întoarce privirile către faptele lumești, constatând, de cele mai multe ori cu îngăduință și umor, cât de benefică este prezența lui Dumnezeu pe pământ până și pentru cei mai încrâncenați necredincioși:

„Iubitorii de rațiune și dreptate – printre care s-au recrutat îndeobște necredincioșii – ar trebui să-și dea seama că ei, mai mult decât oricine, au tot interesul ca Dumnezeu să existe, să nu dea acest contestat Dumnezeu nimănui să ajungă a-și dori ca Dumnezeu totuși să existe și să nu ne fie îngăduit chiar orișice.

(Oare Troțchi și alți surghiuniți ai idealului comunist n-au fost – așa, nițel – bucuroși că există totuși țări cu alte regimuri în care s-au putut refugia?)”⁹

Comentarii jurnalului lui N. Steinhardt au fost surprinși să constate că pentru autor, mărturisirea credinței și adâncirea în iubirea pe care o propovăduiește creștinismul au reprezentat o cale de salvare de care el nu s-a îndoit nicio clipă. După instaurarea comunismului, regimul și-a diversificat și și-a rafinat mijloacele de opresiune, scopul final fiind atins în timp, atunci când oamenii au ajuns să își piardă încrederea unii în ceilalți, când frica s-a generalizat și suspinciunea s-a strecurat în inima tuturor. Toate acestea constituiau elemente prin care se urmărea dezagregarea psihică a omului. Numai că, oricât de crude ar fi fost mijloacele la care a recurs regimul pentru a anihila orice fărâmă de rezistență, oamenii au reușit să se opună terorii, iar calea credinței i-a ajutat în acest sens. Întăriți spiritual, deținuții despre care ne vorbește Steinhardt găsesc puterea de a înfrânge răul răspândit pretutindeni.

O mare parte dintre discuțiile din închisoare au ca temă religia, scriitorul purtând dialoguri cu oameni de confesiuni diferite care îl lămuresc în ceea ce privește unele probleme legate de doctrină, dar îi permit să aprofundeze și să compare ideile pe care le-au dezvoltat religiile lumii sau diferitele rituri creștine despre Dumnezeu.

Opțiunea pentru ortodoxism dovedește o chibzuință matură, ea este îndelung cumpănită de cel care se hotărăște să urmeze această cale. Steinhardt și-a arătat mereu preocuparea de înțelege lucrurile în profunzime și de aceea a dezvoltat o adevărată hermeneutică aplicată textelor sfinte, dovedind o putere de pătrundere foarte rar întâlnită chiar și în rândul celor mai distinși teologi.

Pe timpul detenției, el analizează și compară diferențele de viziune dintre confesiunile de rit creștin, iar soluția pentru care optează scriitorul pare a fi cea mai puțin sofisticată, dar care îi reafirmă convingerea că Dumnezeu se manifestă prin iubire și nu le cere oamenilor decât iubire.

„Creștinul cată să respecte din toată inima budismul, brahmanismul, iudaismul, islamismul... dar să nu uite că religia lui e foarte deosebită de acestea. E o credință în care eu cred că cerul final nu e al matematicilor sau filosofilor, ci al pletelor albe și al cățelilor grași și al pisicuțelor cu fundă. (De vreme ce Domnul îi cheamă pe copii și-și aseamănă împărăția cu ei, nu ar fi

⁹ *Ibidem*, p.151

deloc de mirare să se afle într-însa ce le place lor.) Matematica e adevărată, ca și dreptatea, ordinea, mecanica sferelor, dar numai pe o porțiune. Sus de tot e altceva”¹⁰.

Jurnalul lui N. Steinhardt rămâne o carte a regăsirii de sine, o carte cu un profund caracter inițiativ, după cum au semnalat mai mulți dintre interpreții ei. *Jurnalul fericirii* este o carte ce se citește mai mult decât ca un simplu jurnal, întrucât „inițierea *superioară* sintetizează că dominantă creștină nu e fanatismul, ci dreapta socotință, cumiștenia. Nu arderea exacerbată, fanatică a elanului mistic, ci *făptuirea creștină concretă*, în prezent, de unde *fericirea: prin trăire sufletească și făptuire echilibrată, senină*. Cu alte cuvinte, potrivit calităților pe care, în atâtea locuri și în atâtea rânduri autorul *Jurnalului fericirii* le atribuie atât creștinismului, cât și specificului spiritual românesc”¹¹.

Bibliografie:

Surse primare:

Steinhardt, N., *Jurnalul fericirii*. Ediție îngrijită și note de Virgil Ciomoș. Postfață și repere bio-bibliografice de Virgil Bulat. Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1995.

Referințe critice:

Bulat, Virgil, *Postfață* la volumul *Jurnalul fericirii*, ediția citată.

Lejeune, Philippe, *Pactul autobiografic*. Traducere de Irina Margareta Nistor. București, Editura Univers, 2000.

Manolescu, Ion, *Literatura memorialistică. Radu Petrescu, Ion D. Sârbu, N. Steinhardt*. Antologie, prefață, dosare critice, comentarii, note și bibliografie adnotată de Ion Manolescu. București, Editura Humanitas, 1996.

Pruteanu, George, *Trei cărți de vârf*, în *Contrapunct*, nr. 30, din 1991, articol reprodus în volumul *Literatura memorialistică. Radu Petrescu, Ion D. Sârbu, N. Steinhardt*. Antologie, prefață, dosare critice, comentarii, note și bibliografie adnotată de Ion Manolescu. București, Editura Humanitas, 1996.

Simion, Eugen, *Ficțiunea jurnalului intim*, vol I-III. Ed. a II-a revăzută și adăugită. București, Editura Univers enciclopedic, 2005.

¹⁰ *Ibidem*, p.164

¹¹ Virgil Bulat, *Postfață* la volumul *Jurnalul fericirii*, ed. cit., p.443